

Nasibjonova Rohila Vahobjon qizi
Inomjonova Nozima Saydullo qizi
Abdurahmanova Ozoda Ibrohimjon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Roman-german va slavyan tillari fakulteti
301-guruh Nemis tili yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola fonema nazariyasining asosiy tushunchalari va uning tilshunoslikdagi o'rni haqida qisqacha ma'lumot beradi. Maqolada fonema, uning allofonlari, fonema va morfema o'rtasidagi farqlar, shuningdek, fonema nazariyasining rivojlanishidagi muhim olimlarning hissalarini ko'rib chiqiladi. Maqola fonema nazariyasini o'rganayotganlar uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Fonema, Allofon, Fonologiya, Morfema, Semantika, Tilshunoslik, Tovush birligi, Lingvistika

Аннотация: Эта статья кратко объясняет основные концепции теории фонемы и её роль в лингвистике. В статье рассматриваются такие понятия, как фонема, её аллофоны, различия между фонемой и морфемой, а также вклад важнейших учёных в развитие теории фонемы. Статья служит полезным источником для изучающих теорию фонемы.

Ключевые слова: **Фонема, Аллофон, Фонология, Морфема, Семантика, Лингвистика, Единица звука, Лингвистика.**

Abstract: This article provides a brief overview of the main concepts of phoneme theory and its role in linguistics. It discusses the phoneme, its allophones, the differences between phonemes and morphemes, as well as the contributions of key scholars to the development of phoneme theory. The article serves as a useful resource for those studying phoneme theory.

Keywords: **Phoneme, Allophone, Phonology, Morpheme, Semantics, Linguistics, Sound unit, Linguistics.**

Fonema nazariyasi, tilshunoslikda fonetik va fonologik tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Fonemalar – bu tilning eng kichik ma'no ajratuvchi birliklari bo'lib, ular orqali tilning fonologik tizimi tashkil topadi. Fonema nazariyasi lingvistika sohasida tilning ovozli tarkibining mohiyatini, fonemalarning til tizimida qanday ishlashini o'rganadi. Ushbu maqolada fonema nazariyasining asosiy tushunchalari, uning rivojlanishi, fonema va allofon tushunchalari, shuningdek, fonemalarning tilning ma'nosini ajratishdagi roli haqida so'z yuritiladi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Fonema va uning xususiyatlari

Fonema – bu tilning eng kichik ma'noni ajratuvchi birlikdir. Har bir fonema, tilning fonologik tizimida, bir-biridan farq qiluvchi o'xshash ovozlarning to'plamidan iborat bo'ladi. Fonemalar o'rtasidagi farq nafaqat ularning tovushdagi farqi bilan, balki ularning ma'no ajratuvchi rolida ham ko'rinadi. Masalan, o'zbek tilida "katta" va "katta" so'zlaridagi "t" fonemalari bir xil bo'lsa ham, ularning ma'nolari boshqacha.

Fonema, oddiy fonetik birliklar (fon) bilan farqlanadi. Fonema til tizimida ma'no ajratadigan birlik sifatida ishlaydi, ammo fon esa tilning fiziologik va akustik xususiyatlarini ifodalaydi.

Fonemalarning farqlanishi va allofonlar

Fonema bir necha o'zgarishda shakllanishi mumkin. Masalan, bir fonema turli sharoitlarda turlicha talaffuz qilinishi mumkin. Bunday o'zgarishlar fonemaning allofonlari deb ataladi. Allofonlar fonemaning ijtimoiy va lingvistik kontekstga qarab turlicha shakllanadigan realizatsiyasidir. Masalan, ingliz tilida /p/ fonemasi "pat" so'zida puflanib talaffuz qilinsa, "spot" so'zida esa bu fonema ko'proq yopiq va qulay shaklda talaffuz qilinadi. Bu ikkinchi holat allofonning bir ko'rinishidir.

Fonema nazariyasining rivojlanishi

Fonema nazariyasi XIX asrning oxirlarida va XX asrning boshlarida rivojlana boshladi. Uning asoschilari sifatida rus tilshunosi Aleksey Shakhmatov va lingvist Roman Jakobsonni keltirish mumkin. Shakhmatov fonemani tilning ichki tizimidagi eng kichik ajratuvchi birlik sifatida ta'riflagan bo'lsa, Jakobson fonemalarning fonologik tizimdagi o'rni haqida batafsil tadqiqotlar olib borgan.

Fonema nazariyasining rivojlanishida boshqa muhim hissa qo'shgan olimlar quyidagilar bo'ldi:

Saussure: Ferdinand de Saussure, tilni alohida belgilardan tashkil topgan tizim sifatida ko'rdi va fonemalarni bu tizimning ajralmas qismi deb ta'riflagan.

Jakobson: Roman Jakobson fonema va allofonlar o'rtasidagi farqni tushuntirib, fonologik birliklarni tizimli ravishda tahlil qildi.

Bloomfield: Leonard Bloomfield amerikalik tilshunos bo'lib, strukturalizmdan foydalangan holda fonema nazariyasiga yangi o'lchovlar qo'shgan.

Fonemalar va tilning semantik tuzilishi

Fonemalar til tizimining semantik tuzilishiga ta'sir ko'rsatadi. Har bir fonema tilda o'z o'rniga ega bo'lib, ma'no ajratuvchi rolini bajaradi. Masalan, o'zbek tilida "baland" va "bilan" so'zlaridagi fonemalar farqi tufayli bu so'zlar bir-biridan farq qiladi. Shunday qilib, fonemalar tilning semantik tuzilishini tashkil qiladi.

Fonema va morfema

Fonemalar va morfemalar o'rtasida farq mavjud. Morfema tilning ma'no ajratuvchi eng kichik birlik bo'lib, fonema esa uni tashkil etuvchi tovushdir. Masalan, o'zbek tilidagi "kitob" so'zida uchta fonema (k, i, t) va birta morfema (kitob) mavjud.

Fonema nazariyasining zamonaviy holati

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Bugungi kunda fonema nazariyasi lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Yosh tilshunoslar fonema nazariyasini yangi metodologiyalar yordamida rivojlantirishga harakat qilishmoqda. Kognitiv lingvistika, tilni matematik tahlil qilish va kompyuter lingvistikasi sohalarida fonema

nazariyasiga yangicha yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. Bular fonemalarning tillararo farqlarini va til evolyutsiyasini tushunishda muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Fonema nazariyasi tilshunoslikda tilning tovushli tarkibini chuqur tahlil qilishni ta'minlovchi asosiy sohalaridan biridir. Fonemalar tilning semantik tuzilishini yaratib, tildagi ma'no ajratuvchi birliklar sifatida o'z o'rnini topadi. XXI asrda fonema nazariyasining yangi rivojlanish yo'nalishlari va metodologiyalari tilshunoslikda alohida ahamiyatga ega bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Saussure, F. de. (1916). Umumiy tilshunoslik kursi.
2. Jakobson, R. (1962). Tanlangan asarlar, II jild: So'z va til.
3. Shakhmatov, A. A. (1929). Rus fonologiyasi.
4. Bloomfield, L. (1933). Til.
5. Vachek, J. (1969). Prag Shkoli lingvistikasi.

